

Тверезовська Н.Т., доктор педагогічних наук, професор, завідувач лабораторії інноваційно-інформаційних систем і технологій та дистанційного навчання Інституту професійно-технічної освіти АПН України

СУЧАСНИЙ ПОГЛЯД НА ІСПИТ ЯК ФОРМУ КОНТРОЛЮ ЗНАНЬ СТУДЕНТІВ

Удосконалення системи вищої освіти, яке пов'язане з потребою суспільства у висококваліфікованих кадрах, обумовлює необхідність перебудови структури і змісту підготовки майбутніх фахівців. Соціальним замовленням вищого навчального закладу (ВНЗ) є формування такого фахівця, який був би і новатором, і дослідником одночасно. У зв'язку з цим у навчальному процесі підготовки студентів враховуються передові технології, котрі сприяють розвиткові у студентів професійної готовності та креативності, які будуть реалізовані у майбутній практичній діяльності. Так, А. Нісімчук, О. Падалка, І. Смолук пошук шляхів інтенсифікації навчального процесу поділяють на декілька напрямів:

- розробка нових педагогічних технологій (А. Алексюк, В. Биков, В. Бондар, І. Булах, В. Євдокимов, І. Підласий, І. Прокопенко, В. Сидоренко та ін.);
- розробка теорії модульно-рейтингової технології навчання (В. Беспалько, Л. Романишина, А. Фурман та ін.);
- розробка теоретичних проблем контролю (Ю. Бабанський, В. Беспалько, В. Козаков, С. Майборода, Н. Тализіна та ін.) [3, с. 90].

Ці роботи спрямовані на контроль навчальної діяльності студентів у вищому навчальному закладі, важливе місце в якій належить іспиту, як найбільш відповідальній формі підсумкового контролю, на основі якого оцінюються професійні якості майбутніх спеціалістів, приймається рішення про їх кваліфікацію. Значна увага в роботах останніх років приділяється методиці організації та проведення іспиту з окремих навчальних дисциплін. При цьому поряд із іншими важливими факторами, котрі забезпечують її ефективність: об'єктивність викладача, змістовна і функціональна валідність, чіткі критерії і норми оцінок та ін., – враховується специфіка змісту навчальної дисципліни.

Проте аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить, що спеціальних досліджень, які б розкривали питання адекватності

способів проведення іспиту типу навчально-го предмета, немає. Це значною мірою стримує впровадження нових методів і прийомів екзаменаційного контролю у практику вищої школи, що негативно позначається на його ефективності.

Розв'язання цієї проблеми залежить, по-перше, від визначення провідного завдання навчального предмета, оскільки саме воно виявляє найбільш загальне в конструюванні змісту і в організації навчання, а, по-друге, у виборі методів, засобів контролю, способів складання екзаменаційних запитань і завдань, що визначає характер самого іспиту.

Перший аспект вимагає поділу всіх навчальних предметів на типи, які зручні для виявлення особливостей сприймання, усвідомлення, закріплення, застосування і контролю їх змісту. Так, І. Журавльов і Д. Зоріна в основу типізації поклали концепцію І. Лернера, за якою у зміст кожного навчального предмета входять чотири взаємопов'язані компоненти:

- знання про світ і способи діяльності інтелектуального і практичного характеру;
- способи діяльності, що втілені в уміннях і навичках;
- досвід творчої діяльності, який забезпечує можливість розв'язувати нові задачі;
- зміст емоційно-ціннісного ставлення особистості.

Кожен навчальний предмет повинен відбивати ці компоненти, але з урахуванням тієї функції, яка зумовлена його провідним компонентом, і передусім їй, підпорядковується вся система вузівського контролю.

Відповідно до провідного компонента навчальні предмети поділяються на три типи:

- 1) навчальні предмети з провідним компонентом «наукові знання», або основи наук (фізика, хімія, біологія, психологія, історія та ін.);
- 2) навчальні предмети з провідним компонентом «способи діяльності» (іноземна мова, креслення, комплекс дисциплін трудового навчання, інформатика, методики викладання предметів та ін.);
- 3) навчальні предмети з провідним компонентом «художня освіта і морально-естетичне виховання», або «естетичне бачення світу» (образотворче мистецтво, хореографія, музика та ін.).

У деяких предметах головними виступають відразу два компоненти: математика, мова (українська, англійська, російська тощо) («наукові знання» і «способи діяльності»); література (дитяча, художня тощо) («наукові знання» і «морально-естетичне виховання»).

Саме ця типізація стала основою при обґрунтуванні вибору способів екзаменаційного контролю.

Так, для навчальних предметів з провідним компонентом «наукові знання», відтворення змісту освіти здійснюється переважно у вигляді викладу (у різних формах) і може одночасно супроводжуватися наочністю, демонстраціями тощо. Для навчальних предметів з провідним компонентом «способи діяльності» відтворення здійснюється шляхом поєднання показу і викладу. І, нарешті, для третього типу предметів — з провідним компонентом «художня освіта і морально-естетичне виховання» — у вигляді викладу оцінки факторів мистецтва і показу творчої діяльності.

Для навчальних предметів з основним компонентом «наукові знання» адекватними можна вважати такі способи іспиту: бесіда за традиційними або творчими запитаннями у білеті; бесіда за «підготовленими» запитаннями; письмова робота за традиційними або творчими запитаннями у білеті; реферат; письмовий тест та ін. Найбільш відповідними предметам з основним компонентом «способи діяльності» є практичні екзамени. Іспити з навчальних предметів, які мають два основних компоненти, наприклад «наукові знання» і «способи діяльності», повинні мати комбінований характер, а саме: вільна бесіда і виконання практичної роботи; письмова робота за традиційними запитаннями у білеті і виконання творчого завдання та ін.

Різні способи передбачають використання методів, які спрямовані на відтворення засвоєної інформації та її перебудову, переосмислення, їх формулювання вимагає розгорнутої відповіді як репродуктивного, так реконструктивного характеру.

Наприклад, до цієї групи можна віднести запитання на конструювання розповіді, пояснення. Іншу групу методів представляють творчі або продуктивні запитання і завдання, що дозволяють діагностувати характеристики

мислення, сприяють самостійному «відкриттю» нових зв'язків і взаємообумовленостей, всебічному висвітленню фактів та явищ. Вони також використовуються в екзаменаційному контролі, коли необхідно визначити уміння студентів застосовувати знання на практиці, у нових ситуаціях. Цілком очевидно, що особливий інтерес у плані завдань, що стоять перед сучасною вищою школою, мають ті, які вимагають логічного мислення, сприяють активізації пізнавальної діяльності студентів, формуванню їх самостійності.

Завдання викладача – відбрати адекватні поставленим завданням методи і форми контролю. Усні методи розвивають у студентів здатність логічно, аргументовано, науковою мовою, чітко і в міру емоційно висловлювати свої думки. Останнє є особливо важливим, оскільки специфіка навчально-виховного процесу у вузі недостатньо сприяє розвитку у студентів навичок усного викладу результатів розумової діяльності. Дякуючи безпосередньому контакту з викладачем можна стежити за ходом думок студента, легко ліквідувати всі сумніви відносно його знань, що з'явилися під час опитування. Методи письмового контролю розвивають культуру писемного мовлення студентів, уміння охайно оформляти записи, будувати графіки, креслення, раціонально проводити обчислення і перетворення. На вибір того чи іншого методу до іспиту впливає спосіб відтворення змісту навчального матеріалу, який підлягає контролю.

Форми усних відповідей, прийоми конструювання завдань для перевірки:

– «іспит з відкритою книгою». Застосовується для перевірки здатності студентів орієнтуватися в потоці інформації й уміння користуватися необхідною додатковою літературою з цією метою. При цьому на іспит дозволяється приносити книги, конспекти, довідники. При впровадженні такого методу перевірки необхідне, по-перше, чітке визначення мети контролю, по-друге, точне формулювання запитання. Добре було б такий екзамен проводити, наприклад, у бібліотечному залі з відкритим фондом літератури;

– «необов'язкові запитання». Сутність цього метода полягає в тому, що студент за своїм бажанням вибирає запитання, яке, на

його думку, становить для нього найбільший інтерес. При цьому викладач повинен скоректувати його до необхідного рівня складності;

– «підготовлені запитання», цей метод нагадує традиційну перевірку з тією лиш різницею, що запитання даються студентам за декілька днів або навіть декілька тижнів до екзамену. Відповіді на них готуються вдома. На екзамені студентам відводиться час для ретельної підготовки.

Традиційним для вищої школи є складання на основі визначених контрольних запитань і завдань екзаменаційних білетів. Однак уже в процесі самого іспиту за білетами можна спостерігати його варіації, які визначаються екзаменатором. Керуючись положенням, яке дає право ставити студентам запитання, що не входять до білета, екзаменатор може вести опитування лише за білетом, або перейти (після відповіді студента на весь білет або його частину) до опитування через систему додаткових запитань.

Якщо необхідно з'ясувати ступінь повноти засвоєння навчального матеріалу, оволодіння багатством фактів, живих і яскравих уявлень, емоційних образів, понять, цілісності сприймання подій та ін., застосовується такий прийом як розповідь. Однак він майже неприйнятний для тих випадків, коли ставиться мета визначити рівень міцності знань, глибини розкриття логічних зв'язків, перевірити засвоєння практичної частини курсу, а також тоді, коли навчальний курс містить багато математичних викладок.

До письмових форм контролю належать: письмова робота за традиційними запитаннями у білеті; реферат; письмова робота за творчими запитаннями у білеті тощо.

Слід назвати таку форму контролю як машинну, тобто за допомогою персонального комп'ютеру (ПК), так і безмашинну, та практичну – виконання практичної роботи репродуктивного або творчого характеру.

Розглянемо таку форму контролю як складання іспиту за допомогою комп'ютера. Так, при складанні тестів, враховується два його компоненти: завдання і еталон, де завдання створюється у відповідності з вимогами валідності, однозначності і простоти з урахуванням цілей вивчення предмета.

Еталон створюється на основі послідовного опису правильного і повного виконання завдання з виділенням сутнісних операцій. Операція тесту є одиничною дією, яка відображає засвоєння студентами знань, умінь і навичок з кожного навчального елемента, що є метою навчання для даного навчального предмета.

Класифікація тестів може бути аналогічною класифікації рівнів засвоєння і характеризується способом виконання потрібних дій.

Тести I рівня передбачені для перевірки умінь тих, хто проходить випробування за допомогою підказки. Це тести, що вимагають розпізнавання, виявлення відмінностей, встановлення класифікаційної належності.

Тести II рівня передбачають виявлення умінь самостійно відтворювати за допомогою пам'яті раніше засвоєну діяльність в алгоритмічній формі. До них відносяться: тести, що вимагають підстановки; конструктивні тести, тобто ті, що вимагають самостійного відтворення відповіді за допомогою пам'яті; тести – типові задачі, виконання яких вимагає використання засвоєних алгоритмів діяльності.

Тести III рівня передбачають виявлення готовності того, хто проходить випробування до продуктивних дій евристичного типу, тобто виконання нетипових завдань і ситуацій за допомогою самостійної трансформації засвоєних раніше правил і дій.

Тести IV рівня призначені для виявлення творчих умінь, тобто дослідницьких можливостей для одержання нової інформації. Це тести-проблеми, алгоритми рішення яких невідомі.

Загальні вимоги до створення тестів:

- *валідність*: а) змістова – відповідність завдання змісту і об'єму сформованої у студентів орієнтовної основи діяльності (ООД), яка визначається правилами і методами виконання діяльності; б) функціональна – відповідність вимог до дій того, хто проходить випробування рівню його засвоєння;
- *однозначність*: а) змістова – всі студенти повинні однаково розуміти завдання, щоб при його виконанні діяти у відповідності з еталоном; б) функціональна – завдання повинно містити тільки одну задачу, яка відповідає певному рівню засвоєння;

– *надійність*: а) тестового випробування – забезпечується сукупністю тестів даного рівня з визначеною кількістю сутнісних операцій в них; б) контролю якості освіти і навчання – забезпечується одержанням статистично вірогідного числа відповідей тих, хто проходить випробування в залежності від об'єму генеральної сукупності.

Методичний апарат тестів, що перевіряють практичні уміння і навички, аналогічний методичному апарату системи контролю якості теоретичної підготовки.

При складанні тестів необхідно виділити основні опорні конструкції (знання, уміння, навички), які повинні бути оцінені, а саме:

- оцінка тесту в цілому на предмет відповідності програмі й цілям тестування, а також охоплення тестом, зазначених вище опорних конструкцій;
- аналіз формулювання питання на коректність, достатність і ненадмірність інформації. Семантика питання повинна відповідати віковим особливостям того, кого тестують і не перевантажуватися граматичними оборотами;
- аналіз варіантів відповіді, оскільки саме вибір варіантів відповіді обирає той, хто тестується й впливає на оцінку придбаних їм знань.

Як бачимо, для дисциплін різних типів можна застосовувати різні способи проведення іспиту. Однак сучасний стан теорії і практики формулювання мети і вимог до професійної підготовки студентів не дозволяє поки що однаково точно реагувати на досягнення студентів у оволодінні запланованим змістом. Стає очевидним, що порівняльний аналіз ефективності різних способів екзаменаційного контролю для того чи іншого типу навчального предмета є поштовхом для наступного вдосконалення системи екзаменаційного контролю у вищій школі.

Звичайно, під час проведення іспиту оцінка є найважливішим позитивним стимулом у тому разі, якщо:

- студент впевнений в її справедливості;
- викладач стимулює бажання краще вчитися;
- студент бачить зацікавленість викладача в успіхах студента;

— викладач роз'яснює, чому поставив саме таку оцінку, на що треба звернути увагу, готуючись до наступного заняття, засвоюючи певну інформацію тощо;

— кожний студент знає, що оцінку не тільки можна, але й необхідно виправити, домогтися успіху;

— дії викладача спрямовані на допомогу студенту в його навчально-пізнавальній діяльності.

Контроль і оцінка знань допомагають:

— з'ясувати ставлення студентів до навчання, своїх обов'язків;

— виховують активність і самостійність, вміння долати труднощі;

— виховують завзятість і наполегливість;

— виховують гуманні якості (прагнення допомогти товаришу, доброзичливе ставлення до колег та ін.).

Отже, порівняльний аналіз ефективності різних способів екзаменаційного контролю для того або іншого типу навчального предмета є поштовхом для наступного вдосконалення системи екзаменаційного контролю знань студентів у вищій школі.

ЛИТЕРАТУРА

1. Алексюк А.М. Загальні методи навчання у школі. К., 1983.
2. Гончаренко С.У. Педагогічний словник. К., 1977.
3. Нісімчук А.С., Падалка О.С., Смолюк І.О. Педагогічна технологія: Підручник. К.: Четверта хвиля, 2003.
4. Падалка О.С. Професійно-економічна підготовка вчителя: Монографія. К.: Четверта хвиля, 2001.

РЕЗЮМЕ

Рассматриваются вопросы контроля знаний студентов с точки зрения современных образовательных подходов. Предлагается четырехуровневая классификация тестов, используемых по мере накопления знаний с применением принципа «от простого — к сложному». Наряду с практикой применением тестов оцениваются также иные формы контроля знаний (классические и инновационные).

SUMMARY

The problems of controlling the knowledge of students are examined from the point of view of modern educational approaches. A four-level classification of tests used while knowledge is being accumulated on the principle of «from simple — to difficult» is suggested. Other forms of knowledge control (classical and innovative) are evaluated on the basis of tests in addition to practice.